

század közepe óta találkozunk a cleruson és a nemességen kívül mint harmadik curiával a városokkal. Az a körülmény, hogy a friauli városok, főleg Udine, oly korán fellépnek a patriarchatus politikai életében és mindinkább döntő szerepet visznek, a lombard városok Staufok korabeli virágzó jólétében Velenceze felvirágzásában a negyedik keresztes hadjárat után és az ezzel összefüggésben álló pénzgazdaságban leli magyarázatát; félre nem ismerhető a longobard tradíciók, valamint a délitáliai nagy fejlettségű állami élet hatása sem, mely Palermóban már II. Frigyes idejében bámulatra kelt bennünket. Így már a XIV. század végén a friauli kormányzás súlypontja a rendeken nyugszik a városok vezetése alatt. Tényleg a rendi gyűlés, a collegium vagy parlament uralkodik, míg a patriarcha csak az ország képviselője pusztán végrehajtó hatalommal.

Ezt a fejlődést ismerteti Traversa legnagyobb részben saját gyűjtésű kiadatlan források alapján, a mennyiben az idevágó eredeti források kiadott és kiadatlan oklevélgyűjtemények áttekinthető felsorolása után külön fejezetekben szól a parlament összetételéről, egybehívásának jogáról, a tárgyalás idejéről és tartamáról, szabályairól és jogköréről, a parlament látogatásának kötelességéről és jogáról, végül a parlamenti bizottságok működéséről.

Traversa munkája Magyarország szempontjából sem érdektelen. Az Árpádok és Anjouk Kálmán óta, ha változó sikerrel is, a patriarchák szomszédjai voltak és Velenczével élénk összeköttetésben állottak. Különösen Nagy Lajos követei gyakori vendégek voltak a vezető városban: Udineben; 1381-ben Erzsébet királyné köszönetét fejezi ki az aquilejai káptalannak azon szándékáért, hogy rokonát, Ludvig von Helfinsteint, a patriarchai székre akarja emelni.

Az ily természetű forrásmunkák kiadásának nehézségei mentesül szolgálhatnak az esetleges hiányokért.

Bécs.

IVANIC JÓZSEF.

Harry Charles Lukach : The Fringe of the East. A Journey through past and present provinces of Turkey, London (Macmillan and Co.), 1913. XIII. és 273 l. 8°.

E kitünő könyv több szempontból szolgál rá figyelmünkre. Első sorban már azért is, hogy szerzője *magyar* származású;

aztán azért, mert műve kiváló módon érinti e folyóirat körét. Rendeltetése szerint utazásról ad ugyan számot; de lépten-nyomon érdekes történelmi felvilágosítást is nyújt, midőn topographiai és földrajzi adatait mindig a meglátogatott helyek történelmi jelentőségének feltüntetésével hozza kapcsolatba. Szerzőnk művelt történelmi érzékkel járja be Előázsianak azt a területét, mely az ókorban és a középkorban a történet nagy eseményeinek színtere volt, A keresztes hadjáratok és a nyomukban bekövetkezett politikai alakulások ott folytak, a hová ritka élvezettel kísérik L.-t, ki hálánkra tarthat számot azzal, hogy ékes táj- és helyrajzait a történelem keretébe helyezi. Azzal a tudattal jár-kél Kelet vidékein, a melyet neki E. M. de Vogüé-nek e könyv bevezetőjében idézett szavai sugálnak: «L'Orient qui ne sait plus faire d'histoire, a le noble privilège de conserver intacte celle d'autrefois.»

Szerzőnk angol államszolgálatban működik mint a cypriusi kormányzóság titkára. E sziget jelen és múlt körülményeiben, történetében és tárgyi régiségeiben, lakossága ethnographiai viszonyaiban kiváló jártassággal, a szakember megbízható illetőségével tájékoztat bennünket. E könyvével majd csaknem egyidejűleg a szigetről egy monographikus munkája jelent meg (Lukach and Jardine, *The Handbook of Cyprus*, London: Stanford 1913), melyet az 57. lapon idéz. A ki a Kelet e vidékein él és az emberiség itt élő részének művelődési és társadalmi körülményei iránt érdeklődik, lehetetlen, hogy figyelme ne irányuljon a szerzetesek viszonyaira, a mint a török világ közepette a maguk külön életét élik és a törökséget jellemző tolerantia hatása alatt mindinkább megerősödhetnek. Szerzőnk vizsgálódásai e téren még Curzon ismeretes könyve (*Visits to the Monasteries of the Levant*) mellett is sok új tanulságot nyújtanak. Könyvének legérdekesebb részei közé tartozik három első fejezete (6—54. l.), melyekben a Levante klostromait általán és néhány tőle meglátogatottat (köztük Meteorát és Athos-t) részletesebb módon ismerteti az olvasóval, innen aztán Cyprusra és Rhodosra térve át, melyeknek történelmébe, egyházi emlékeibe, a lakosság életkörülményeibe avatja be olvasóit és egy-egy természeti szépségei által megkapóbb tájék varázsának teszi részesévé. Szerzőnk frői adományának egyik kiváló mozzanata az eleven, az olvasót valósággal lebilincselő természetleírás. Történelmi érzéke a természet iránti érzékkel jár párosan; e kettős tehetség frői érvénye-

sítése, a tudományos haszon mellett élvezetes változatosságot, mondhatnók, hogy a figyelmet szüntelen ébren tartó érdeket kölcsönöz lelkes, a stylus szépségeiben bővelkedő előadásának. Cyprus szigetéről Jeruzsálembe indul. A vallás e classikus városának, melynek «haram»-ját «palimpsestnek» nevezi, «melyen gazdái korszakról korszakra egymás fölé írták alkotásuk történetét» (77. l.), két fejezet jut (72—113. l.), hogy körülményesen tájékozhasson a város zsidó, keresztyén és muszlim jelentőségéről, emlékeiről és szent helyeiről, az egymással versenyző keleti egyházak bonyolódott labyrinthusáról. E két fejezetből mind műtörténeti (mecsetek és templomok), mind vallás- és egyháztörténeti tekintetben sokat tanulhat az olvasó. Innen a szerzőt Nábuluszba (Neapolis) kísérik (115—129. l.), a hol az ókor törmelékeként egy zsidó sekta most már csak csekélyszámú maradéka (a samaritánus) ragaszkodik az általános zsidóságtól való makacs különválásához. L. a művelt közönséget, mely különben vajmi gyéren érdeklődik a vallástörténet e részletei iránt, kimerítő módon tájékoztatja e sekta történetéről, mai állapotairól, hagyományairól, szent helyéről, főpapi családjáról. Nábulusz muszlim lakosságát valamennyi útleíró (újabb időben Musil is) roppant fanatikusnak mondja. L. ugyanarról a tapasztalatról panaszkodik (130. l.), a mi annál is rosszabbul esett neki, minthogy szándékában volt e helység mecseteit tanulmányozni, melyek közül négyet a keresztesektől épített templomokból alakítottak át a muszlim istentisztelet számára. Csak kettőbe juthatott és itt is, az öt szüntelen környező bémész tömegektől, csak nagynehezen folytathatta megfigyeléseit. Mindamellett pontos építészeti leírását adhatja a nagy mecsetnek, mely eredetileg egy Justinianus császártól alapított, majd Amaury királytól restaurált basilika volt. Innen beljebb Galilæába indulunk a szerzővel, a hol lépten-nyomon alkalmunk nyílik a keresztes hadjáratok történetével kapcsolatot találnia (131—152), majd északabbra, a Hauránon keresztül, a csudálatos Dömöczk (Damaskus) felé (153—193. l.) tartunk. Nagy élvezettel és tanulsággal olvassuk aztán útja folytatását az Antilibanuson át a hatalmas romjairól híres Baalbekig, innen Emesa (Homsz) és Háma felé (231. lapig), míg aztán Aleppóba érkezünk vele. Meglátogatjuk e régi város fényes mecseteit, fellegrát, egyéb nevezetességeit, hogy végül a városon kívül egy magányos dervisklastromba térjünk, melynek közelében a muszlim temetőben felkeressük *Bem* tábornok (Murád basa) sírhelyét, ki szabad-

ságharczunk lezajlása után vagy kilenczven magyar ember kíséretében a török hadsereg szolgálatába lépven, e kies helyen találta végső nyugvóhelyét (237. l.). Aleppótól mindig északkeleti irányban Tell Ahmarig jut, az Eufrates partján; ez volt az utazás északi végpontja. A visszatérés nyugati irányban indul; útba ejli Antiochiát, a syriai Tripolist. Lehetetlenség ez ismertetés keretében csak a leginkább kiemelkedő topographiai és történelmi mozzanatokot is méltatnom, melyekkel szerzőnk gazdag tartalmú útleírásában figyelmünket leköti. Vonzó stylusa által élénkített szakszerű leírásaival szinte közvetlen szemléletét nyújtja az útjába ejtett és elődeitől kevesebb pontossággal vagy egyáltalán nem is ismertetett mecseteknek (p. o. az aleppói Zakariás-mecsetnek, 242. l., a hámai nagy mecsetnek 221. l.), a keresztesek idejéből fenmaradt templomromoknak, kastélyoknak, fellegráknak stb. Az emlékeknek éppen úgy, mint a körülálló emberek typusainak sikerült fényképei e leírásoknak hasznos illustratiójára szolgálnak. Mily tanulságosak mindjárt az első fejezetek mellett a görög klastromokról és részleteikről felvett fényképek! Ritkán olvastam útleíró munkát e vidékekről, mely a szellemi gyarapodás érzését oly nagy mértékben keltette fel bennem, mint a Lukach könyvéé. Aztán még a magam sajátos szempontjából egy különös előnyére akadtam. Az iszlám vidékeit bejáró közönséges utazók, kik sokszor csakis jómaguk baksis- és egyéb személyes kalandjaikat tárják elénk, nagyrészt szörnyű tájékozatlanságot, dilettans felületességet szoktak tanusítani a bejárt országok belső műveltsége körülményeiben. Lukach nem e turista-fajtából való. A szakember készültségével figyeli a viszonyokat és alapos illetékességgel ad róluk számot. Haszonnal olvassuk, a mit a megfigyelese körébe eső mohammedán sekták keletkezéséről, sajátosságairól és az orthodoxiától megkülönböztető vonásairól elmond pl. a libanoni *metávilah*-síutákról (151. és köv. l.), a *nuszairita*-sektáról és a *drúzokról* (207. és köv. l.). Akka városának érintése alkalmat nyújt neki (263. l.) a behái mozgalomról szólni, melynek mostani vezére (Abbász effendi) csak nemrég tartózkodott Budapesten egy teljes héten át. Közli Behá-Alláh versenytársának, Szubhi Ezelnek, jól sikerült arcképét és temetésének photo-ját. Mivel a férfinak Cyprus-szigetén (Famagustában) volt székhelye, szerzőnknek módjában volt gyülekezetével a legközvetlenebb közelségből megismerkednie. Nagyérdekű az a jellemzés, melyet a kyproszi Tillyria helység al-

kalmából (68. l.) egy kevéssé ismert és most már kivesző félben levő embercsoportról ad, melyet a *linobambakoi* (lenpamutosok) néven neveznek, azért vallásos viszonyaik a kereszténység és az iszlám furcsa vegyülékét mutatják. A könyv stylusi előnyeiről nem lehet elég dicsérőt mondani. E szempontból a szépirodalomban is becsülettel megállja helyét. Mily vonzóan van például megfestve (198—207. l.) a Kal'at al-huszn kaimakájának társasága és a nála rendezett lakoma! Ily episodokkal bőven találkozunk Lukach könyvében, mely a keleti útleíró irodalom örvendetes gazdagításának mondható.

GOLDZIHNER IGNÁCZ.

Eduard Fueter: Geschichte der neueren Historiographie. München: Oldenburg, 1911 (626). Mk. 16.

A Below és Meinecke freiburgi egyetemi tanárok szerkesztésében megjelenő Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte figyelemreméltó darabját teremtette meg Fueter, mikor az újabbkori történetírás irodalomtörténetét megírta. Régibb irodalmi termékekben nem volt hiány e téren, mert Ludwig Wachler munkája, a Geschichte der historischen Forschung und Kunst seit der Wiederherstellung der litterarischer Kultur in Europa, mely a Göttinger Geschichte der Künste und Wissenschaften című vállalatban jelent meg 1842 és 1820 között, nagyon értékes munka, a mely azonban Ranke fellépésével megszakad. Úgyanilyen értékes Franz Xaver von Wegle műve, a Geschichte der deutschen Historiographie seit dem Auftreten des Humanismus, a mely 1885-ben jelent meg a Geschichte der Wissenschaften in Deutschland című vállalatban. Az Auguste Molinier és Henri Hauser kiadásában megjelenő Sourres de l'histoire de France nem szorítkozik ugyan csupán a francia történetírókra, nem teljes azonban, mert az 1559. évvel megszakad. Az 1559. éven túli francia történetíróknál Gustave Lauson műve, a Manuel bibliographique de la littérature française moderne tájékoztató. A történetbölcsélet, a művelődéstörténet és egyháztörténet irodalomtörténetére is találunk előmunkákat, ilyen teljes és értékes összefoglalást azonban mindeddig nélkülözött a történettudomány. Fueter nem minden történetíró munkásságának szentelt figyelmet, egyetlen számbavehető irányt sem mellőzött azonban. Főleg azon történetírók munkásságával fog-